

minden politikai és polgári jogtól, lenézve, megvetve, de én szerettem a hazámat, szerettem mindhalálig.”

Hadnagyságig vittem, magam nem kíméltem, Nagysallón felde-
rítőnek jelentkeztem, a csatában meg is sebesültem, és a nekünk éj-
sötét Világos után a szebeni internálásból megszöktem.

Igaz az a történet is, hogy Bátori Schulz Bódog tábornokot meg-
mentettük Polyák Ede keresztény altiszttel ketten.

A tápióbicskei csatában a dandárnok úr vezette a zászlóaljunkat. A Tápió, ez a kis folyócska a tavaszi esőktől és hóolvadáستól annyira megáradt, hogy jobb partján kicsapott, és a terjedelmes réteket ví-
zével elborította. Vissza kellett vonulnunk az ellenség borzasztó
ágyúzásától megtizedelve. Menekültem én is, amikor hirtelen se-
gélykiáltás riasztott fel. „Rettung, rettung!” Rögtön megláttam
Schulz tábornokot a folyó közepén lóháton. Ő kiáltott segélyért.
Lovának egyik hátulsó lába ugyanis valami fagyökrerbe akadt, úgy
hogy képtelen volt a gazdáját partra vinni, csak ágaskodott, hánytá-
vetette magát. A hős dandárnokot az a veszély fenyegette, hogy lova
maga alá temeti a vízbe. Akkor beugrottunk a vízbe a már említett
Polyák Emillel, egy zsidó és egy keresztény. Én a ló kantárszárát
fogtam meg, hogy megakadályozzam az ágaskodását, Polyák pe-
dig, ő volt az izmosabb, leemelte a dandárnokot a nyergéből és mint
gyermeket vitte ki a partra a vállig érő vízben.

Mindkettőnk nevét derék dandárnokunk a szerencsés megmen-
tés után jegyzőkönyvében feljegyezte.

Nem dicsekvés, csak tényközlés, amit itt megörökítésre méltónak talált a dedunokám.

Bár volna mivel dicsekednem még más is.

Ötven év Nyíregyházán megbecsültségben, tisztességben, bol-
dogságban.

Úgy reméltem és remélem, hogy gyermekeim, unokáim sem
hoznak szégyent a nevemre.

Úgy reméltem és remélem, hogy boldog világ jön el ebben a
nagy fejlődésben, amit megéltem.

Úgy reméltem és remélem, hogy jó szívvel emlékeztek majd
rám.

Na, legyen ennyi elég mára.

/A szövegben található információk nagy része Margócsy
József: *A nyíregyházi Hoffmann-család* című dolgozatában sze-
repel. (<http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/387-404.pdf>) Hoffmann Adolf leszármazottai közül nyolcan bizo-
nyíthatóan a vészorkorszakban veszítették életüket. Ketten a bevago-
názás előtt a gettóban, hatan Auschwitzban. Az utóbbiak között
volt az író nagyapja, Hoffmann Adolf legkisebb fia, Artúr./

Forrás: <https://mek.oszk.hu/19600/19667>

Nógrádi Gábor

Küzdelem a magyar nyelvért

*November 13-án volt 175 éve, hogy több mint fél évszázados küz-
delem után V. Ferdinánd szentesítette a magyar nyelv államnyelv-
vé tételéről szóló törvényt. Az 1844. évi II. törvénycikk kimondta,
hogy ezentúl az országgyűlés és a törvényalkotás nyelve magyar,
az ország teljes területén a hivatalokban magyar nyelven kell az
ügyintézkést végezni, az iskolákban pedig magyar nyelven történi-
k a tanítás. Az Országgyűlés 2011-ben november 13-át a magyar
nyelv napjává nyilvánította.*

Ez évforduló apropóján tekintünk most vissza arra a másik küz-
delemre, melyet a nyíregyházi status quo izraelita hitközség foly-
tatott azért, hogy a zsinagógában is magyar nyelven hangozzanak el
a hitszónoklatok.

A magyarországi zsidóság anyanyelve a 19. század első felében
még a jiddis (zsidó német), illetve a német volt. Így beszéltek egy-
más között, s ezen a nyelven szólt hozzájuk a rabbi a zsinagógában,
esküvőkön, temetéseken. Ám a magyarosodási törekvésekre már az
1867-es emancipációs törvény előtt is voltak szép példák. Az első
magyar nyelvű hitszónoklatot **Lów Lipót** (1811-1875), a legendás
hírű rabbi tartotta 1844-ben Nagykanizsán.¹ A cseh-német szár-
mazású rabbi Magyarországra kerülve hamar megtanulta nyelvün-
ket, s a magyar zsidóság emancipációjának vezetője lett. Szorgal-
mazta a zsidóság asszimilációját és a nemzeti nyelv használatát
egyházi szertartásokon is.² Pesten pedig **Kohn Sámuel** (1841-1920)
rabbi mondta el az első magyar nyelvű beszédet a Dohány utcai zsi-
nagógában 1866. június 2-án.³

Anyelvi magyarosodás a 19. század vége felé gyorsult fel. Ebből
az időszakból már számtalan olyan hírt, cikket lehet olvasni a la-
pokban, melyek arról tudósítanak, hogy egy-egy település izraelita
hitközsége magyar nyelvű hitszónokot választott meg vagy kíván
alkalmazni, s nyomon lehet követni az ellenzők és a pártolók kö-
zötti, sokszor több évre elnyúló vitákat is.

A nyíregyházi status quo hitközségben is hosszú ideig tartó küz-

delem folyt a magyar nyelv használatáért. A helyzetet az nehe-
zítette, hogy **Friedmann Károly**, aki 1865 óta volt a hitközség rab-
bija, csak törve beszélt a magyart, és hitszónokait nemetül tar-
totta 1905-ben bekövetkezett haláláig.

1880-ban nagyon rövid idő alatt felépült a hitközség gyönyörű
zsinagógája a Szarvas utcán. Az avatásról nem ismerünk részletes
tudósítást, de a tíz évvel később elhunyt **Haas Mór**, egykori hit-
községi elnök nekrológja szerint „ez alkalommal vonult be először
a magyar szó a nyíregyházi izraeliták templomába.”⁴ Ebben sejt-
hetően neki volt szerepe (akinek egyébként a templom építeté-
sében is elévülhetetlen érdemei voltak). Még 1880 októberében
ugyanis egy fővárosi lapban a következő rövid hír jelent meg:
„Nyíregyházán az elmúlt Thora-ünnepen Haas Mór ottani hit-
községi elnök eljárása folytán az imaházban szokásos hirdetéseket
magyar nyelven olvasták fel. Ez ellen két ottani germanizáló zsidó
zajosan tiltakozott, azonban a többség hamarosan lecsendesítette
őket.”⁵ 1882 márciusában egy helyi újságcikk pedig épp azt ne-
hezményezte, hogy bár hoztak egy határozatot, mely szerint „a
hitközségi ügyek minden ágában” a magyar nyelvet kell használni,
ennek ellenére az új templomban az „utolsó purim innepén a hir-
detések német nyelven eszközöltettek.”⁶

Ezek a viták azonban csak a hirdetések nyelvére, nem pedig az
egyházi beszédekre vonatkoztak. Azt továbbra is németül tartotta a
rabbi. Az, hogy magyar hitszónoklat legyen a zsinagógában, csak
vágy volt még ekkor. 1884 tavaszán arról tudósított a Nyírvidék,
hogy az országos rabbiképző intézet azokba a vidéki városokba,
ahol nincs rabbi, vagy ha van is, német ajkú, olyan rabbijelölteket
küld a pünkösdi ünnepekre, akik magyarul tartják a hitszónoklatot.
Az újságíró felsorolt néhány várost is, melyek kérték ezt a lehe-
tőséget, majd így folytatta: „Nyíregyházán szintén hallottunk ha-
sonló kívánságot hangoztatni többektől. Beteljesül-e a szép óhaj-
tás, még ma nem tudjuk megmondani.”⁷ A magyar nyelven való egy-
házi szónoklat igénye, illetve a német szóval kapcsolatos ellenérzés

¹ Ország-Világ, 1881. XI. füzet, 254., Szegedi Napló, 1911. 05. 21. 5.

² https://hu.wikipedia.org/wiki/L%C5%91w_Lip%C3%B3t Hozzáférés: 2019. 11. 04.

³ Magyarország és a Nagy Világ, 1866. 12. 02. 1.

⁴ Nyírvidék, 1890. 03. 18. 4.

⁵ Politikai Újdonságok, 1880. 10. 13. 492.

⁶ Nyírvidék, 1882. 03. 12. 3.

⁷ Nyírvidék, 1884. 05. 18. 2.

azonban erős volt. Az izraelita tanító, Guttman Jakab temetésén elhangzott gyászbeszédéről például zárójelben ezt jegyezte meg a tudósító: „*sajnos hogy német nyelven*”.⁸ Két év múlva viszont, az elhunyt hitközségi elnök, Czukor József ügyvéd temetésén a rabbi német gyászbeszéde után dr. Bárány József debreceni hitszónok tartott „*szép magyar beszédet*”.⁹ Ezt azonban csak kevesek teheték meg, hogy más városból hozassanak ilyen alkalomra magyar nyelvű szónokot.

A magyarosodásért vívott küzdelem 1899-ben bontakozott ki erőteljesebben, miután januártól **dr. Kelemen Adolf** (1861-1917), a széleskörűen művelt hitszónokot alkalmazták a hitoktatói és iskolaigazgatói állásra. Székfoglaló beszédének „*formai és tartalmi szépsége, valamint az előadás tökélye a hallgató közönséget valószínűleg elragadta*” – írta róla a Nyírvidek.¹⁰ De még azon a nyáron „*Küzdelem a magyarságért*” címmel öt héten át tartó vita bontakozott ki a lap hasábjain. A vitát az izraelita hitközség egyik tagjának levele indította el, aki jogos aggodalmát fejezte ki a helyi – főleg fiatalabb – zsidók vallásos életének helyzetével kapcsolatban: „*Nyíregyházán a zsidóságnak már egy egész nemzedéke vallás tudása nélkül szűkölködik a magyar nyelv mellőzése miatt*”. Mint írta, a hitközség Kelemen Adolfot azért szerződtette, hogy az iskolaigazgatói feladatain túl „*a rabbi által erőszakosan dédelgetett német jargonja mellett, magyar hazánk nyelvén*” is hirdethesse Isten igéjét. Az előljárásának ezen tervét azonban a rabbi keresztülhúzta, sőt a levélíró szerint a templom közönségét a magyar hitszónok pártolói ellen hangolta. A lap következő számában hívei megpróbálták megvédeni az öreg rabbit, aki, mint fogalmaztak, „*bár dialectusánál fogva német nyelven, de igaz hazafiúi érzelemről áthatva beszél*”, és (...) „*számtalan tanújelét adta honfui gondolkodásának*”. Érvként pedig felsorolták, hogy a hirdetések magyarul hangzanak el, a hitközségi hivatalt magyarul vezetik, sőt azt is, hogy a rabbi a fiait magyaroknak nevelte. Erre az írásra reagált Ujfalussy Béla, a megyei közélet ismert alakja, aki megmosolyogta ezt az érvelést, mert szerinte a hazafias gondolkodás nem sokat ér, ha azt nem tudja kifejezni a magyarok által érthető nyelven. A rabbi hívei fogadatlan prókátornak nevezték Ujfalussyt, és ismételten védelmére keltek az öreg papnak. Kelemen Adolf ellen pedig azzal érveltek, hogy a hitközség – szerintük – „*töredék*” része „*a magyar szó behozatalának ürügye alatt oly egyéni akar a templomi szószékre bocsátani, aki (...) ama hittörvények értelmében, amelyeken a nyíregyházi zsidó hitközség szervezete alapszik*”, nem töltheti be ezt a szerepet. (Bár a konkrét kifogásokat nem ismerjük, valószínűleg Kelemen neológ szemlélete lehetett az akadály.) A vita végül nem teljesen eredménytelenül zárult. A hitközség képviselői gyűlése határozatot hozott arról, hogy a következő évben magyar hitszónoki állást hirdetnek meg, addig Kelemen Adolf tart alkalmanként magyar nyelvű beszédet, s a diákságnak a templomban magyarul hirdeti Isten igéjét. Az őt ért vádakért erkölcsi elégtételt szolgáltatottak, a rabbinak pedig ma-

gatartása miatt rosszsallásukat fejezték ki.¹¹ Ez azonban csak félmegoldása volt a magyarosodás kérdésének, hiszen a szokásos isztentiszteletek továbbra is német nyelven folytak. Kelemen Adolfról iskolaigazgatói szerepén kívül csupán esküvők, temetések és hazafias ünnepek szónokaként olvashatunk a helyi lap korabeli híreiben. A zsinagógában továbbra is Friedmann Károly rabbi tartotta a hitszónoklatokat német nyelven.

1904 őszén dr. Kelemen Adolf búcsút mondott Nyíregyházának, és Fogarasra távozott, ahol főrabbinak választották meg. Barátai egy banketten vettek tőle búcsút. Itt Hartstein Sándor ügyvéd keserű hangon beszélt arról, hogy hiába-való volt a küzdelem a honi nyelvnek a zsinagógába való bevitelért, mert ott még mindig a német szó uralkodik. De abban, hogy mégis elhangozhatott magyar beszéd is, Kelemen Adolfé az érdem – fogalmazta meg.¹²

Ilyen előzmények után foglalta el a meghirdetett magyar hitszónoki állást 1905. januárjában **dr. Silberfeld Jakab** (1878-1944), akit már valóban hitszónokként alkalmazott a hitközség. Ő templomi prédikációkat is tartott, de feladata volt a hazafias ünnepélyeken, valamint esküvőkön és temetéseken való szónoklás is. 1905 decemberében meghalt Friedmann Károly. A német szónak azonban úgy tűnik, maradtak hívei, akik 1906. szeptember 20-án, a zsidó új év napján botrányt keltve megakadályozták, hogy Silberfeld Jakab magyarul mondjon beszédet a zsinagógában. Igaz, rendbontásuk indokaként a nőtlenességét hozták fel, de a miértre választ kereső újságíró szerint csak az lehetett az ok, hogy „*a magyar szót (...) templomi nyelvük rítusába befogadni nem akarják*”.¹³

1907-ben a hitközség új vezetőiséget választott, s élén **dr. Rosenberg Emil** elnökkel abban állapodott meg, hogy „*egy olyan főrabbit és magyar hitszónokot választ, aki a nyíregyházi magyar érzelmű hitközség igényeinek minden tekintetben megfelel*”.¹⁴ Silberfeld Jakab elhagyta Nyíregyházát, és az aranyosmaróti hitközség főrabbi lett.

1907 júniusától kezdve több neves rabbit hívott meg a hitközség próbaszónoklatot tartani, míg végül 1908 decemberében egyhangúlag **dr. Bernstein Béla** (1868-1944) szombathelyi főrabbi mellett döntöttek, akit 1909. április 20-án iktattak be lelkészi hivatalába.¹⁵ S hogy mennyire jól választottak, azt igazolja a hitközség ezt követő 35 éve. Bernstein Béla személyében olyan rabbit nyertek a nyíregyházi izraeliták, aki az ősi zsidó hagyományokhoz való töretlen hűsége mellett a modern tudományokat is művelte, aki gyönyörű magyar nyelven írt és beszélt, s aki székfoglalójában két legfontosabb céljaként a vallásosság és a hazaszeretet elmélyítését tűzte ki. S ehhez hű maradt haláláig.

Urbán Terézia

(Kelemen Adolf és felesége fényképét a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár bocsátotta rendelkezésünkre.)

Dr. Kelemen Adolf és felesége (1901)

⁸ Nyírvidek, 1885. 02. 01. 2.

⁹ Nyírvidek, 1887. 06. 19. 3.

¹⁰ Nyírvidek, 1899. 02. 12. 4.

¹¹ Nyírvidek, 1899. 08. 13. 4., 08. 20. 4., 08. 27. 2., 09. 03. 2., 09. 10. 2-3.

¹² Nyírvidek, 1904. 09. 04. 4.

¹³ Nyírvidek, 1906. 09. 23. 1.

¹⁴ Nyírvidek, 1907. 03. 17. 4.

¹⁵ Nyírvidek, 1908. 12. 06. 5., 1909. 04. 25. 5.

**Temetői nyitvatartás a téli rend szerint.
Csalószki István gondnok: 06204977532.**